

Natur- och kulturvandring i Grimsta naturreservat

Natur- och kulturvandring i Grimsta naturreservat

Grimsta naturreservat är ett vackert kulturlandskap med ett rikt friluftsliv. Med den här folderns hjälp vill vi inspirera dig till ett besök i området.

Foldern vänder sig till allmänheten, skolor, förskolor och alla andra intresserade. Tanken är att du ska kunna läsa om den fina natur och kultur som finns i Grimsta antingen före, under eller efter ett besök här.

Välkommen!

Platser som beskrivs

Numreringarna på kartan till höger visar platserna som beskrivs i foldern. I slutet av foldern kan du även läsa en kort sammanfattning av vad man får göra och inte får göra i naturreservatet.

1. Hässelby slott	12. Enebacken
2. Solbacken och Kvarnen	13. Råcksta träsk
3. Allé	14. Offerstenen
4. Hällmark	15. Kvarnen
5. Strandnära natur	16. Barrskog
6. Kanaan	17. Fuktlövskog
7. Allé	18. Ryl
8. Handelsträdgård	19. Kvarnviken
9. Bevattningsdammar	20. Utkikstornet
10. Stenmur	21. Ljunglöfs slott
11. Torpen	22. Ekhamnen

Välkomna till Grimsta naturreservat

Grimsta naturreservat ligger beläget vid Mälarens strand, mellan Hässelby och Södra Ångby, och är ett populärt friluftsområde. Naturreservatsbildningen blev klar hösten 2004.

Landområdet upptar cirka 270 hektar och består bland annat av vida hållmarker med tallskog och vackert biologiskt intressanta ädel- och fuktlövsskogar. Skogen är ekologiskt och vetenskapligt värdefull eftersom den har undgått modernt skogsbruk. Skogen bryts upp av stora gräsfält och mindre ängsbackar med rik örtflora. I området finns gamla kulturmarker med lämningar av hus och ladugårdar. Den stora variationen av naturtyper skapar goda förutsättningar för djurlivet i området.

I. Hässelby slott

Själva Hässelby slott ingår inte i naturreservatet men finns med i foldern på grund av dess kulturhistoriska betydelse för området.

Innan Hässelby slott byggdes låg här på 1500-talet tre skattegårdar, Södergården, Mellangården och Norrgården. Karl Bonde (1581-1652) som förknippas med uppförandet av Hässelby slott blev ägare till Södergården via arv och under loppet av fem år köpte han även de övriga gårdarna. Under 1600-talet gjorde han Hässelby till ett säteri och behövde då en ståndsmässig huvudbyggnad. Förmodligen var det den franske arkitekten Simon de la Vallée som ritade Hässelby slott. Karl Bonde började planera och uppföra det nuvarande Hässelby slott i början av 1640-talet men han fick aldrig själv se det klart utan det var sonen Gustav (1620-1667) som färdigställde byggnaden. I dag är slottet en våning lägre efter en brand 1721.

Hässelby slott var vida känt för sin fruktträdgård och Gustav Bonde som levde mellan 1682 och 1764 skrev "Hässelby trädgårds book". Boken innehåller dagboksanteckningar från år 1742-1764 och därefter till år 1774 av hans son Karl. I boken skildrades trädgårdsodlingens öden och vedermödor i Mellansverige på 1700-talet. I boken står det bland annat om den hårda vintern 1709 som endast skonade nio fruktträd av 600. Nya träd införskaffades nästan årligen från Europa och på 1730-talet fanns ett 50-tal fikonsträd och dessutom lagrar, mullbärs-, citron- och pomeransträd, kaffebuskar, muskot och ananas i orangeriet. I fruktträdgården fanns en unik samling av 53 äppel-, 129 päron-, 31 plommon- och 53 körsbärssorter.

Hässelby slott såldes år 1856 till Bankdirektören Carl Gustav Cervin men köptes tillbaka av släkten Bonde år 1876. Under Cervins tid rustades slottet och dess omgivande byggnader upp och man byggde en stor ladugård, stall och ett magasin. I dag finns ladugården och magasinet kvar. Hässelby slott övertogs av Stockholms stad 1931 och jordbruket upphörde den 15 oktober 1951.

2. Torpet Solbacken och kvarnen

Torpet Solbacken är det enda torpet som finns kvar i stadsdelen Hässelby gård och troligen byggdes torpet i slutet av 1800-talet efter att kvarnen rivits. Huset har bebotts av Hässelby slotts trädgårdsmästare och skogsvaktare.

På 1600-talet fanns det en väderkvarn i området därav kvartersnamnet Kvarnhagen. 1748 arrenderade Peter Isolin väderkvarnen. Arrendet löpte i sex år mot att han utan ersättning skulle mala hässelbygodsets all säd. Dessutom skulle han avstå hälften av den ersättning han fick in på att mala åt andra bönder och torpare till godsets ägare. Kvarnen skulle också hållas i gott skick.

3. Allén

Allén finns med på historiska kartor och en del av träden kan vara 400 år eller äldre. Alléer har ett franskt ursprung och under 1600-talet började man anlägga alléer i Sverige. Idag består allén av ek, lind,

kastanj och lönn. Den har sträckt sig från stranden (Maltesholmsbadet) och upp till Hässelby slott och kanske ännu längre.

De solbelysta och fristående träden rymmer en mängd olika livsmiljöer. De tjocka stammarna har många barkveck och håligheter som är speciellt värdefulla för många insekter, fåglar, svampar, lavar och mossor. Här lever arter som under lång tid har utvecklat och specialiserat sig på att leva i denna typ av miljö.

4. Hällmark

Naturreseptatet består till stor del av hällmark. Den glesa tallskogen växer långsamt och har ofta en mycket hög ålder eftersom den undgått större mänskliga ingrepp. Detta gör att hällmarken har stora ekologiska värden. Insprängda i bergen finns små mosseplan och mindre skogskärr. I bergsskrevorna har kruståtel, lingon, blåbär och ljung rotat sig.

5. Den strandnära naturen

Strandskogen är en speciell typ av fuktlövsskog och den täta relativt orörda strandskogsbården har höga ekologiska värden. Pil och klibbal dominerar trädskiktet och kabbeleka, videört och gul svärdsilja är örter som trivs i det sumpiga markskiktet. Strandskogen är en god lokal för snäckor. Dessa snäckor är speciellt känslig på grund av dess begränsande spridningsförmåga. Sommartid kan snok uppehålla sig i strandkanten och de täta al- och videbuskagen är av stor betydelse för fågellivet. I vassen hittar sjöfåglar skydd och boplatser.

Klibbalen är ett ljuskrävande träd som trivs på fuktiga och våta platser. Trädet lever i symbios med en kvävefixerande bakterie som bildar stora, vårtiga rotnölar där bakterien kan omvandla kvävet från luften till en form som alen kan använda som näring. Alen behöver inte snåla med kväverika ämnen vilket gör att den fäller sina blad gröna på hösten till skillnad från andra träd.

6. Kanaan

På 1700-talet låg torpet Kanaan här och sedan en sjökrog. Det vackra huset som i dag finns vid Kanaan byggdes 1881 av Knut Ljunglöf, även kallad snus-kungen. Han var en av Sveriges rikaste män på den tiden. Han använde huset till sommarnöje under några år och sedan hyrde han ut det. Under 1930- talet drevs en ungdomsgård i huset och på 50-talet tog Stockholms stad över byggnaden och startade barnbadverksamhet. Barn hämtades upp med bussar från 18 olika upphämningsplatser runt om i Stockholm. Verksamheten pågick under sommaren klockan 9-15 varje dag och barnen blev bjudna på mjölk och bullar. År 1958 gick det åt 75 000 bullar och 4000 liter mjölk. Barnbadverksamheten pågick fram till början av 80-talet och i dag drivs ett kafé i huset.

7. Allé

På vänster sida om Kanaans kafé finns rester av en allé som finns med på en historisk karta från 1809. Den hade då en längre sträckning norrut. I allén växer parklind, ask och lönn.

Asken värderades förr högt av bönderna eftersom virket var hårt och segt och det användes till redskap och verktyg. Asken hamlades också, vilket innebär att alla grenar beskars återkommande för skörd av lövfoder. Man kan i dag se spår av hamling på vissa träd i allén. Många av träden har håligheter som ger fåglar och fladdermöss skydd och boplats. Om man har tur kan man få syn på kattugglan och det finns även gröngöling och spillkråka i området.

8. Handelsträdgården

Under 1800-talet och fram till 1940-talet låg här en större handelsträdgård med orangeri, kanaler och bevattningsdammar. I dag finns bara spår kvar av husgrunderna. Grönsaker, frukter och blommor som odlades fraktades in till Stockholm med ångbåt för försäljning. I dag är Kanaans gamla trädgård ett öppet parkartat område med dungar av plommon, aplar, snöbär, syren och rosor. I vänstra partiet

växer ett större snår med snöbär och syrén som kantas av en pimpinellros eller torparrosor som de också kallas. Under 1700-talet var dessa rosor populära och under 1800-talets mitt fanns 300 olika pimpinellrosor. Det finns också en stor mängd parksmultron som spridit sig.

9. Bevattningsdammar

Uppe vid stigen som går förbi skjutbanan ligger handelsträdgårdens gamla bevattningsdammar kvar. Dammarna är kulturhistoriskt intressanta och biologiskt värdefulla. Väggarna i dammen är delvisstensatta och runt dammarna växer klibbal, asp, ask, björk och gran.

10. Stenmur

Stenmuren finns med på historiska kartor över området, och är en viktig livsmiljö för växter, djur och insekter. Ett flertal nyttoinsekter som humlor, nyckelpigor och rosteklar finner föda och boplatser mellan stenarna och i vegetationen intill. Många fjärilar uppehåller sig gärna på de solbelysta stenyterna. Här kan också värmeälskande ormar och ödlor ha sina övervintringsplatser.

11. Torpen med de bibliska namnen

På 1700-talet började man av okänd anledning att namnge torpen i området med bibliska namn. I Grimsta fanns torpen Galiléen, Samarien, Oljeberget och Kanaan. I anslutning till Kanaans norra del av handelsträdgården har torpet Galiléen 2 legat. Torpet har haft en tidigare placering vid Enebacken vid Grimsta gärde, Galiléen 1. Torpet Samarien låg vid Grimsta gärde från början av 1700-talet i ungefär 200 år. Torpet Oljeberget var ett båtmanstorp som brändes ned på 1960-talet för att ge plats åt minneslunden vid Råcksta krematorium.

12. Enebacken

Ängen är en ogödslad naturlig slåttermark. Sådana marker har minskat kraftigt och av två miljoner hektar hävdad ängsmark som fanns i Sverige i början av 1800-talet finns endast cirka 2500 hektar kvar. Ängen sköttes traditionellt genom fagning på våren vilket innebar att man krattade upp fjolårslöv, nedfallna kvistar och grenar. I månadsskiftet juli och augusti utfördes slåtter med skärande redskap (lie). Det avslagna gräset torkades ett par dagar och fördes sedan bort och efter två veckor släpptes nötkreatur ut på efterbete.

I dag slåttas ängen med slåtterbalk och höet fraktas bort för att jorden ska utarmas. De traditionella ängsväxterna är anpassade att växa på näringsfattiga jordar och därför är det viktigt att höet fraktas bort så att ingen näring tillkommer i marken.

Ängen är en av de artrikaste miljöerna och på en kvadratmeter kan det växa 40-50 arter av blommor och gräs. På ängen kan det också växa svampar som till exempel vaxskivling och jordtungor. Dessutom är åtskilliga dagfjärilar och andra insekter beroende av växterna.

13. Råcksta träsk

Råcksta träsk är en grund och näringsrik sjö. Runt sjön växer bland annat vass, bredkaveldun, blåsstarr, jätTEGRÖE, svärdsiljor och dungar av säl. Tillrinningen till Råcksta träsk kommer från bebyggda

områden, Vinsta företagsområde och tungt trafikerade vägar vilket gjort att bottensedimentet i sjön innehåller höga halter av bland annat koppar och PCB. Dessutom har sjön en hög fosforhalt vilket innebär att den är övergödd. Stockholm Vatten har hand om skötseln av Råcksta träsk och de avser att anlägga dammar som ska rena det tillrinnande dagvattnet.

Råcksta träsk är trots sina föroreningar en viktig miljö för många arter. Här trivs fåglar som gräsand, skrattnås, fiskmås, vigg och sothöns. I vattnet simmar ruda, mört, sutare och abborre och det finns också ett litet bestånd av kräftor. Sjön är också en viktig fortplantningslokal för groddjur och soliga sommardagar finns det gott om trollsländor.

Historiskt har Råcksta träsk en gång i tiden stått i förbindelse med de seglingsleder som möjliggjorde färder med båt genom Brommalandet. Sjön grundades med tiden upp på grund av landhöjningen och har sedan medeltiden bidragit med vattenenergi till kvarnar och sågar nedströms.

14. Offerstenen

Ungefär 100 meter öster om kvarnen uppe på en berghäll ligger en sten uppallad på tre mindre stenar. Lokalt kallas stenen för offerstenen och man tror att den ska härröra från forntiden när man offrade åt gudarna vid blocket. Det finns också teorier om att stenen kan ha varit en signalsten/sjömärke

när segelleden från Mälaren gick in via Kvarnviken och vidare via Råcksta träsk och in genom Brommalandet.

15. Kvarnen

Kvarnen och sågen byggdes 1883 av Knut Ljunglöf och det intilliggande magasinet i galvaniserad plåt kallades för ”spökhuset”. Kvarnen lades ned på 1950-talet då tunnelbanebygget medförde att vattennivån i Råcksta träsk sänktes och omöjliggjorde fortsatt drift.

I dag fungerar kvarnen tack vare insatser från den senaste mjölnar-familjen Mellström och Vällingby Hembygdsgille. Den fina kvarnen är en av de få som fortfarande kan brukas och kvarnen är förklarad som byggnadsminne.

16. Barrskog

I de täta granskogsdominerade skogsområdena med inslag av lövträd trivs skogens djur och fåglar. Här finner de skydd och lövträdens knoppar och frön utgör näringsrik föda. Granskogspartierna i de låglänta markerna hyser en rik och skyddsvärd örtflora, bland annat vitpyrola, björkpyrola och den fridlysta orkidén Jungfru Marie nycklar. De äldre granskogspartierna är biotoper som är mindre vanliga i landet idag och har därför höga naturvärden.

17. Fuktlövskog

I naturreservatet finns flera fuktiga sänkor som är beväxta med lövskog av främst klibbal, glasbjörk, sälg och asp. Områdena är viktiga lokaler för uttorkningskänsliga växt- och djurarter. I alkärren finns gott om döda träd och högstubbar med murken lövved. Den döda veden är bland annat betydelsefull för vedinsekter och fåglar.

Hackspettar bosätter sig gärna i högstubbar och gamla grovstammiga aspar. När hackspetten överger sin boplatz kan andra fåglar som till exempel svartvit flugsnappare bosätta sig där. Klibbalens och glasbjörkens frön är eftertraktad föda för fågelarter som grönsiskan och blåmesen.

Groddjuren trivs också i lövkärrens fuktiga markskikt och de är helt beroende av småvatten för att kunna fortplanta sig.

18. Ryl

Rylen finns bara på några få platser i kommunen. Den är rödlistad och klassas som en sårbar ört och bör därför inte plockas. Rylens blad liknar lingonens men den har större vit-rosa blommor på stängel. Den trivs i gamla öppna skogar men upphör att blomma om granskogen tätar.

Sverige liksom andra länder upprättar rödlistor över hotade och sällsynta växt- och djurarter. Arterna grupperas i sex kategorier och dessa är; försvunnen, akut hotad, starkt hotad, sårbar, missgynnad och att det finns kunskapsbrist om arten. Kunskapen om vilka arter som minskar i antal eller

utbredning är nödvändig för att man ska veta var naturvårdsinsatser behövs. Vid beslut om skydd för ett naturområde är förekomsten av rödlistade arter ett viktigt kriterium.

19. Kvarnviken

De mjukt skulpterade bergen är täckta av lavar i olika färger och man kan se gul kartlav, tuschlav, ragglav och skorplavar i svarta, gråa, vita och bruna nyanser. Bergen utgörs av gnejs och granitgnejs.

20. Utkikstornet/Groggveranda

I dag finns bara grunden kvar av Knut Ljunglöfs groggveranda/utkikstorn som byggdes år 1893. Den låg 26 meter över vattenytan uppe på förkastningsbranten. Utsikten är storslagen och nedanför förkastningen ligger Lambarfjärden och på andra sidan Lovöns stränder.

21. Ljunglöfs slott

År 1861 köpte Knut Ljunglöf ett hus i Blackeberg som han efter några år lät riva för att ge plats åt det Ljunglöfska slottet. Arkitekten Gustav Lindgren ritade byggnaden i nyrenässansstil och byggnationen var klar år 1893. På området finns även ett fjällklätt trähus "lilla villan" eller Sjövillan.

År 1926 såldes Blackeberg av Knut Ljunglöfs son Robert till frimurarorden som byggde de långsmala vita husen norr om slottet i syfte att driva ett barnhem. Hemmet blev klart 1930 och drevs fram till 1940. Stockholms stad köpte området 1947 i syfte att bygga ett sjukhus.

Knut Ljunglöf var botaniskt intresserad och i området finns bland annat blodlönn, bok, blodbok, hängbok, gulblommig hästkastanj, flikbladig hassel och lärk. Lärken har lyckats etablera sig riktigt bra i den omgivande skogen.

23. Ekhagen

I Ekhagen (Blackeberg) växer några av Stockholms största och vackraste ekar och flera av dem är månghundraåriga och några är så gamla som 500 år. Det växer också många ekar i området runt Maltesholms- och Kanaanbadet.

Ekar klassas som en nyckelart eftersom den är livsmiljö för en stor mängd olika arter. De gamla vidkroniga solitära ekarna med sina

grova stammar och skrovlig bark är särskilt värdefulla. Eken har under lång tid haft ett stort värde som bärande träd (på grund av ekollonen) och som råvara inom skeppsindustrin, virket är hårt och motståndskraftigt mot röta. Detta gjorde att eken varit omgärdad av statliga lagar och förordningar i ungefär 500 år. De fredade ekarna väckte allmogens vrede som på olika sätt försökte ta död på den. Eken skuggade marken, gav sur lövförna och sämre gräsproduktion. Ett effektivt sätt att skada eken var att elda högar med ris och löv nära stammarna.

När statens anspråk på eken upphörde (år 1875) ledde det till att många ekar höggs ned och i dag finns huvuddelen av våra jätteekar kvar kring herrgårdar i bland annat Mälardalen, Östergötland och Västergötland.

I dag är det största hotet mot ekarna igenväxning. Eken är känslig för konkurrens och förlorar sina grova grenar vid beskuggning och dör så småningom. När trädstammarna beskuggas ändras också förutsättningarna för flera av de organismer som är beroende av eken.

Nötskrikan är en betydelsefull fågel för ekens föryngring. Den äter ekollon och gräver ned dem i olika förråd i marken. Vissa av dem glöms bort vilket gör att ekollonet får ett bra utgångsläge för att gro. Eken är alltså beroende av nötskrikan och detta gör att vi måste värna om nötskrikans boplatser som är i granskogen.

Skötsel

Grimsta naturreservatet ligger i två stadsdelar, Hässelby-Vällingby och Bromma. Naturreservatet sköts enligt en skötselplan och gränsen mellan stadsdelarna går vid Kanaans väg.

Vad gäller i Grimsta naturreservat?

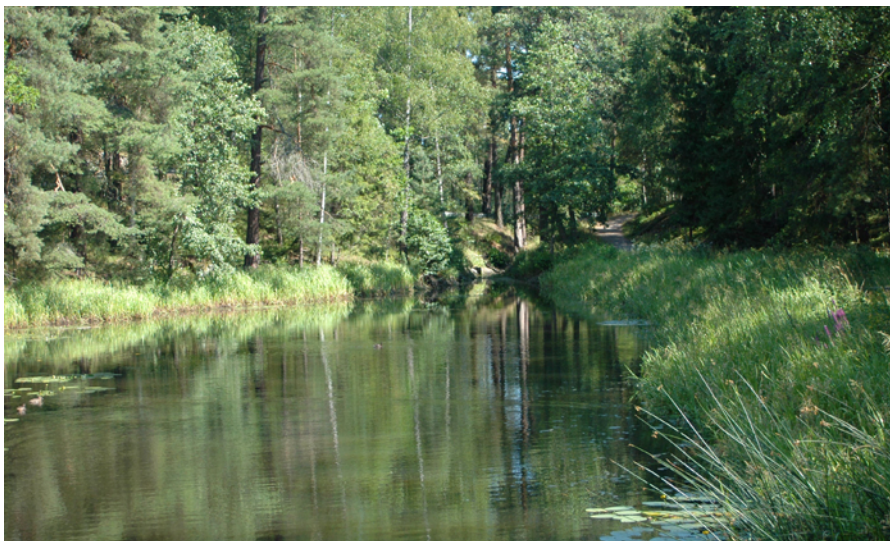
Det finns regler som gör allas vistelse i naturreservatet trivsamt, allemansrättens regler och att visa hänsyn mot andra människor och naturen.

Det är **tillåtet** att:

- plocka bär, svamp och blommor.
- sätta upp tillfälliga orienteringskontroller, tipsfrågor eller snitslar om de avlägsnas direkt efter avslutad vistelse.
- ha hund lös i hundrastområdet under perioden 21/8-30/4.

Det är **inte tillåtet** att:

- låta hund vara utan koppel utanför markerat hundrastområde.
- fälla eller skada träd och buskar eller gräva upp växter, lavar, mossor och svampar.
- störa djurlivet genom att till exempel klättra i boträd, fånga eller döda däggdjur, fåglar, kräldjur och groddjur.
- förstöra eller skada fasta naturföremål och ytbildning.
- rida på annat än på anlagd väg, markerad ridstig eller ridplats.
- sätta upp skyltar, affischer eller liknande.

Vid frågor angående naturreservatet ring

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning, tel: 08-508 04 000

Bromma stadsdelsförvaltning, tel: 08-508 06 000

Miljöförvaltningen (utövar tillsyn på reservatet) tel: 08-508 28 800

Text: Carina Herdin Ringstedt, 2006.

Foto: Håkan Enocksson

Kartan: Producerad av WSP på uppdrag av Markkontoret

Layout: Annekaisa Johansson

Finansiering

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning och
projektet Lokal Naturvårdssatsning (LONA)

Producerad i november 2006